

РОЗДІЛ 1. ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 821.166.2:34 – Куліш

ЗАПОРІЗЬКИЙ СУД НАД КИРИЛОМ ТУРОМ: ІСТОРІЯ, ПРАВО, ХУДОЖНЯ ПРАГМАТИКА

Козачук К. О., к. філол. н., доцент

*Академія адвокатури України
бульвар Тараса Шевченка, 27, м. Київ, Україна*

ks162@i.ua

У статті розглянуто два епізоди козацького суду в романі П. Куліша “Чорна рада. Хроніка 1663 року”. Акцентами аналізу обраного матеріалу стали дані про правову традицію запорізького козацтва, зокрема про формування звичаєвого права на основі прецеденту. Постать підсудного Кирила Тура показано як створений письменником орієнтир для мистецької конструкції, покликаної відобразити сутність реальної шкоди, завданої судовій системі України при гетьмануванні Івана Брюховецького.

Ключові слова: звичай, верховенство права, суд, покарання, художня деталь.

ЗАПОРІЖСКИЙ СУД НАД КИРИЛЛОМ ТУРОМ: ИСТОРИЯ, ПРАВО, ХУДОЖЕСТВЕННАЯ ПРАГМАТИКА

Козачук К. О., к. філол. н., доцент

*Академія адвокатури України
бульвар Тараса Шевченка, 27, г. Киев, Украина*

В статье рассмотрены два эпизода казацкого суда в романе П. Кулиша “Чёрная рада. Хроника 1663 года”. Акцентами анализа выбранного материала стали данные о правовой традиции запорожского казачества, в частности о формировании правового обычая на основе прецедента. Фигура подсудимого Кирилла Тура показана как созданный писателем ориентир для художественной конструкции, призванной отобразить сущность реального вреда, нанесённого судебной системе Украины при правлении Ивана Брюховецкого.

Ключевые слова: обычай, верховенство права, суд, наказание, художественная деталь.

ZAPOROZHIAN COSSACKS' TRIAL OVER KYRYLO TUR: HISTORY, LAW, ARTISTIC PRAGMATICS

Kozachuk K. O.

*The Academy of Advocacy of Ukraine
27 Taras Shevchenko boul., Kyiv, Ukraine*

The world of characters of “The Black Council. 1663 Chronicle” novel by P. Kulish traditionally draws attention of Ukrainian literary history and Zaporozhian Cossacks’ customs scholars. Its impressing part consists of the personality and deeds of a fictitious person – Kyrylo Tur, who is a favourite of domestic readers and one of the most charismatic characters amongst ones of Ukrainian literature school and university curricula. But was this artistic image the author’s final aim, a “thing-in-itself”? An answer to this question could be found by means of thorough studying of the court trial over Kyrylo Tur episode, with involvement of additional data about Zaporozhian Sich legal customs history and history of Ukraine after the end of liberation war under the leadership of Bohdan Khmelnytsky.

The analysis of Kyrylo Tur character’s real function in the context described above can be started from concretizing of the hero’s self-characteristics and giving examples of his own accounts of the Sich customs concerning women. P. Kulish had partially used a cliché about Cossacks’ celibacy (created earlier by A. Skalkovsky) but he did it for a certain purpose. The writer’s real objective was to fix the plot and ideological importance of two very different court trials over Kyrylo Tur and Oleksa Senchylo. Thereby restriction of women’s access to the Sich appears in a slightly new light. Women are not evil; they are bearers of priorities different from those on which customs and axiology of

Zaporozhian Sich had been built for centuries, especially considering substantially military tone of this original knightly organization.

The court trial in the case of Kyrylo Tur is clearly built on the ritual. Here the ritual protects the accused against abuses. The writer had strictly followed all the features of the court trial tradition in Europe in the way it had already been formed for the second half of the 17th century. He stressed the importance of the rule of law principle in the practice of Cossacks' court. Hetman was the highest instance in administrative and court matters. Atamans (Cossack chieftains) had the least influence towards respective decisions, therefore retired kuren elders represented the lowest Cossacks' administrative section. This means in the case of Kyrylo Tur the bearer of the highest court power took advantage of predictable court sentence for his own benefit. The second case's final is different, however the author of the novel succeeded to demonstrate in its sequence how the history of Cossacks' court power made a striking turn from adhering the rule of law principle towards the primacy of feudalistic power when the lord brings the sentence guided by self-seeking considerations. Acting this way in the second case episode the hetman undermines the trust for Zaporozhian Cossacks' court power and for the democratic legal practice in whole.

Key words: custom, rule of law, court, punishment, artistic detail.

Світ персонажів роману П. Куліша “Чорна рада. Хроніка 1663 року” вже традиційно привертає увагу дослідників історії української літератури і звичаїв запорозького козацтва. Його яскравою частиною є постать і діяння вигаданої особи – Кирила Тура, улюбленця вітчизняних читачів, одного з найбільш харизматичних персонажів шкільної та університетської програми з української літератури. Ставний козарлюга, відчайдух, цілком орієнтований на дотримання триєдиного зразку козацької досконалості і на уникання всілякого зв’язку з жіноцтвом, – таким вписався він в історію уявлень про літературний типаж “правильного” козака епохи романтизму. Але чи був цей образ кінцевою метою письменника, “річчю в собі”? Відповідь на це питання міг би дати детальніший розгляд такого сюжетного елементу роману, як судовий процес над Кирилом Туром, із залученням супутніх даних з історії правових звичаїв Запорозької Січі та історії України після завершення визвольної війни під проводом Богдана Хмельницького. Висвітленню відповідної інформації присвячені праці О. Кривошия (жінки в культурі козацького Запорожжя), М. Журавля, І. Паньонко, М. Тараненка (Запорозька Січ як козацька республіка; судова практика Гетьманщини), Р. Железка та В. Слюсаренка (гетьманування Івана Брюховецького).

Аналіз реальної функції образу Кирила Тура в означеному вище контексті можна почати з конкретизації самохарактеристики персонажа і наведення його власних розповідей про звичаї Січі стосовно жіноцтва. Як стверджує історик О. Кривоший, сформульовані А. Скальковським історіографічні штампи про зневажливе ставлення козаків до жінок та постійне порівняння запорізького козацтва з безшлюбними лицарськими орденами католицького світу “стали [після 1841 року] “офіційним” поглядом на історію стосунків запорожців з жінками та жіночу історію козацького Запорожжя” [1, с. 18]. П. Куліш почасти скористався таким штампом, однак зовсім не бездумно. Справжньою метою письменника було зафіксування сюжетної та ідейної важливості двох дуже різних і за складом злочину, і за місцем у фабулі роману, і за вироком судових процесів у справах Кирила Тура та Олекси Сенчила.

Оповідь про регламентоване козацьке ставлення до жінок подано у творі словами Кирила Тура і його побратима. На в’їзді до Києва вони перегукуються, обговорюючи Лесю: “ – Хочеш, зараз поцілую! – А як поцілують коло стовпа киями?” [2, с. 38]. У цій фразі-орієнтировці не сказано нічого про обов’язкове суворе покарання за стосунки зі слабкою статтю, а лише анонсовано намір і відповідний сюжетний блок. Пізніше, під час бенкету в Сомка, Тур дохідливо пояснює наслідки, які в принципі очікують на козака, що зв’язався з жіноцтвом: “ – У нас, панове, поки козак не випишеться з коша чи з куреня, то слухай січової старшини, так як ігумена. Знюхайсь тоді, коли хоч, з бабою, то знатимеш, почім ківш лиха! Тільки наш чернечий устав кращий од монастирського. У нас, скоро чоловіка спантеличить мирська суета, то в куну або до кози не саджають, а зараз – іди собі к нечистій матері!” [2, с. 53]. Із цієї фрази можна зробити висновок про те, що в культурі запорозького козацтва П. Куліш не зацікавлений був підкреслювати тотальне заперечення жіночого начала, тим більше, що частиною історичних джерел “Чорної ради” був фольклор козацького періоду, значне насичення якого “...ідеями, сформованими на основі традиції пошани до жінки та

жінки-матері, дає підстави вважати, що Запорозжя <...> мало своєрідну систему звичаїв, які регламентували стосунки козаків з жіноцтвом” [3, с. 22-23].

Так само не відзначається категоричністю ставлення самого козака до жіночої статі. У розмові з Петром Шраменком, яка відбулася після їхньої дуелі, Кирило лише дає картину двох відмінних систем цінностей, не відчуваючи і не декларуючи зневаги до жінок. На згадку про Лесю він відповідає Петрові: “Один тому час, що чоловік іскрутиться. Тепер давай мені хоч копу таких дівчат, то їй-богу, – от велике слово “їй-богу” – усіх оддам за люльку тютюну!” [2, с. 89]. Це точка зору людини, яка побувала за межею життя, і в такому ракурсі вона видається цілком логічною, дарма що не схожа на комплімент. Обмеження допуску жінок на Січ відтак постає у дещо новому світлі. Жінка – не зло, а носій інших пріоритетів, ніж ті, на яких століттями будувалась звичаєва й аксіологічна система Січі, особливо, якщо враховувати виразно військовий відтінок цього своєрідного лицарського угруповання: “Сі баби ніяк не збагнуть, що сьогодні можна з чоловіком рубатись на всі заставки, а завтра гуляти вкупі по-братерськи. Не знають як дивляться на божий світ” [2, с. 90]. На користь подібного уточнення (відмежування замість зневаги; повага до відмінності жінок замість тотального відчуження) може свідчити і те, що, за словами М. Тараненка, “...на Січі <...> смертна кара злочинцю могла бути замінена побиттям киями, коли у засудженого на смерть паланкового козака залишалися дружина й діти” [4, с. 118] – подібно до випадку Кирила Тура, який мав маму і сестру.

Судовий процес у справі Кирила Тура чітко побудований на ритуалі. У цьому разі ритуал захищає обвинуваченого від зловживань, і ми спостерігаємо, як весь процес, від початку до кінця, виписано відповідно до усталених правил. Письменник детально дотримався всіх особливостей традиційного плину судового процесу в європейській правовій традиції в тому вигляді, у якому вона була вже сформована на другу половину XVII ст. Забираючи Тура до судової ради, січовий батько Пугач (“прокурор” у справі) виголошує йому підозру, при цьому користуючись стандартною словесною формулою: “Прощайсь лишень, дияволів сину, з матір’ю та сестрою, бо вже недовго ряст топтатимеш! <...> Плюгавець! Загладиш ти в нас сьогодні увесь сором, що наробив товариству!” [2, с. 91]. Слова “повістки” звучать грізно, і сестра з матір’ю у відчаї благають зберегти козакові життя, на що Пугач їм резонно відповідає: “Якого біса лазите передо мною? Не я над ним суддя: все товариство з їм правуватиметься!” [2, с. 91]. Цим він підкреслює важливість у козацькому суді принципу верховенства права і недоречність спроб вплинути на ситуативно найближчого представника суду, бо джерелом правосуддя є не він, а козацька рада. Привертає увагу і те, що батько Пугач, зайшовши заарештувати Тура, не забув про звичай гостинності: “Батько Пугач сів за стіл, поблагословивсь да й почав уплітати млинці. Кивнув на чуру, і чура сів коло нього да й прийнявсь за сніданне” [2, с. 92].

Сцена суду починається з опису розташування козацтва. Обізнаність автора роману з етнографічними джерелами дозволила йому змалювати суд драматично, з художнім потенціалом, який відсилає читача до шедеврів образотворчого мистецтва схожої тематики: “Посеред суднього колеса стояв Кирило Тур, потупивши очі, а кругом його усе братчики. Миряне й собі перлись наперед, щоб подивитись на запорозький суд, да не таківські були низовці, щоб пропустили до суднього колеса кого не треба” [2, с. 99].

Максимальним ступенем традиційності вирізняється обвинувальна промова, яку виголосив батько Пугач на початку судового засідання. Завважмо, що в ній немає конкретики; формулювання складу злочину надзвичайно лаконічне, навіть його граматичний аналіз вказав би нам на нейтральну позицію обвинувача у справі: “Дивись, вражий сину, в вічі добрим людям, щоб була іншим наука! Що ж сей паскудник учинив? <...> Учинив він таке, що тільки пху! Не хочеться й вимовити. Знюхавсь поганий з бабами і наробив сорому товариству на всі роки” [2, с. 100].

І нарешті настає той момент, коли на сцену виходить персонаж, характеристика якого є, на нашу думку, головним прагматичним акцентом двох судових процесів, – Іван Брюховецький. Він, знаючи про вирішальну роль гетьмана в козацькому суді, очікував свого часу. Громада

каже: “Говори, батьку гетьмане; твоє слово – закон” [2, с. 100], і кошовий (він стане гетьманом Лівобережної України через пару днів) поступається відповідальністю січовим старійшинам: “Ви знаєте всі стародавні звичаї і порядки – судить, як самі знаєте, а моє діло махнути булавою, да й нехай по тому буде. <...> Усі ми перед вашими сивими чупринами діти і дурні” [2, с. 100]. Заради успішної маніпуляції рішенням старійшин І. Брюховецький скористався тут прийомом, який в еристиці називається “аргументація до марнославства”, – і цей прийом подіяв. Так він напрацьовує собі імідж справедливого володаря, який у своїй практиці нібито іде за предковичними звичаями Січі і готовий воскресити Україну такою, якою вона була за Хмельницького. Вирок суду ухвалено так, як про це висловлювався Д. Яворницький у своїх відомих працях з історії козацтва, – “швидко, суворо й безвідносно до особи підсудного”: “...чого ж довго міркувати? До стовпа та киями!” [2, с. 100]. Описаний реверанс перед старійшинами не був би необхідний, якби не було потреби здійснити таку маніпуляцію. Річ у тім, що, за словами Тетяни Клименко, саме “гетьман був найвищою інстанцією в адміністративних та судових справах. <...> Отамани мали найменше впливу на вирішення того чи іншого питання, тому курінна старшина у відставці складала останню управлінську ланку козацтва” [5, с. 78], – а це означає, що носій верховної судової влади скористався передбачуваним вирокком у своїх інтересах.

Переважна більшість істориків згоджуються на тому, що наявність багатьох спільних елементів ритуалу покарання в романі Пантелеймона Куліша та працях Дмитра Яворницького дають підстави стверджувати про “реальне історичне підґрунтя цього явища” [5, с. 76]. Традиційно епізод покарання Кирила Тура тлумачиться як фрагмент виховання через побиття; історичні джерела епізоду і його функція в тексті нечасто отримують наукове висвітлення. Характерно, що П. Куліш зберіг історично достовірну інформацію про інструмент покарання – кий, – але прикрасив процес драматичними деталями, пославшись від імені оповідача на спогади літніх людей: “Отсе ж усякий братчик, ідучи мимо, зупиниться коло стовпа, вип’є коряк меду чи горілки, калачем закусить, візьме кий, ударить раз виноватого по спині – да й пішов своєю дорогою”. “А вже в їх таке було прокляте заведеніє, – розказують було старосвітські люде, – що як сім раз одважить киякою, то хліба більш не їстимеш” [2, с. 101]. Кількість ударів, згадана письменником, є зменшеною порівняно з тією, яка насправді застосовувалась у випадку смертної кари: на Січі це зазвичай було “50-100 ударів, після чого людина помирала” [6, с. 194]. Ймовірно, це зроблено з метою викликати більше співчуття до Кирила Тура у читача, для якого “Чорна рада” могла стати найближчим джерелом з історії запорозького козацтва.

На особливу увагу заслуговує втілення тут концепту справедливості у мірі покарання за описане правопорушення. Знову ж таки, П. Куліш як історик дещо лукавить, коли каже: “...більшої вини й не було, здається, в запорожців над оте скаканне в гречку” [2, с. 101]. Не менш суворі покарання, часто й смертна кара, призначались винним у крадіжці особистого майна, убивстві, неправдивому свідченні, та й у випадках скоєння злочинів на статеву тематику переважно смертна кара очікувала на злочинця в разі перелюбства, зґвалтування тощо, тобто тоді, коли було порушено право людини на особисту недоторканність. Відповідно до цієї класифікації, міра покарання винному визначалася в точній відповідності до міри його провини, що ми й бачимо в епізоді покарання, коли хтось із січових братчиків запропонував вдарити Тура по голові: “...ніхто з нас не зазнає, щоб коли-небудь бито виноватого по голові. Голова – образ і подобіє Боже: гріх підіймати на неї кия” [2, с. 103]. Таке твердження є одним з показників обізнаності письменника з правовою системою козацького Запорожжя, адже покарання в ній були суворими, але, за словами І. Паньонко, “в них далеко не було загостреної жорстокості, тієї особливої “винахідливості”, щоб завдати злочинцю додаткових страждань, які були характерні на той час для західних країн” [7, с. 161].

Абсолютно відмінну від арешту Кирила Тура картину ми бачимо в момент, коли затримано козака Олексу Сенчила після спіймання “на гарячому” біля чужої дружини. Поведінка двох літніх козаків, які тягнуть його до суду, не позначена цього разу повагою; уривок тексту

написано настільки іронічно, що він став улюбленим матеріалом для декламації в українських акторів ХХ ст. (наприклад, майстерно його виконував К. Степанков): “Так як от часом двоє вовків попадуть під селом необачну свиню да, взявши з обох боків за уші, ведуть у пушу на розправу, так тії діди вели бідаху-запорожця через базар, позираючи грізно з-під сивої щетини” [2, с. 136]. На питання цікавих діди відповідають: “Унадивсь дияволів син до ковалихи. У Гвинтовки коло хутора коваль живе, дак він туди і внадивсь. <...> Ми двері вивалили, аж він, поганець, там, як той кнур у берлозі!” [2, с. 136]. Здавалось би, на Сенчила очікує геть інший фінал, ніж на його попередника у суді: “Та вже сього не так, як Кирила Тура! Сьому вже треба так боки нагріти, щоб не дждав більш рясту топтати!” [2, с. 136]. Фінал і справді інший, але у процесі розгляду справи історія судової влади козацтва робить разючий поворот – від дотримання верховенства права до примату феодальної влади, коли володар виносить вирок, керуючись кон’юнктурними міркуваннями.

Тепер Іван Брюховецький – гетьман, і йому треба терміново виправдовувати очікування низів суспільства, які стали основою його електорату. За словами В. Слюсаренка, “...Ніжинська “чорна рада” 1663 р. стала доволі унікальною подією, адже до цього часу на жодних виборах гетьмана таку велику роль не відігравало рядове козацтво – один із факторів перемоги І. Брюховецького, який за допомогою численних обіцянок привернув його на свою сторону” [8, с. 203-204]. Тому Брюховецький спотворює навіть сам процес судового розгляду: “Як ось, тільки що кошовий дід, батько Пугач, виступивши наперед, хотів кланятись на всі боки до радного слова, аж Іван Мартинович звелів ударити у срібні Сомкові бубни і прийняв сам таке слово...” [2, с. 136-137]. На відміну від попередньої справи, коли тодішньому кошовому було вигідно погодитись із точкою зору старійшин, тепер він протиставляє їх і себе: “Серця свого вколупав би я та дав своїм діткам; а тут ось сивії голови січовії знай кії та кії вимагають” [2, с. 137].

Те, що відбувається далі, можна без ризику перебільшення назвати руйнуванням правових звичаїв козацтва. Своє вкрай популістське рішення гетьман аргументує тим, що запорожці не мали б орієнтуватися на усталені правила: “Хіба в запорожця душа з лопуцька, не хоче того, що й людська?” [2, с. 137]. На спроби старійшин запобігти подібним порушенням він відповідає: “...се не Січ: тут тобі гетьман не свій брат!” [2, с. 137]. Продовжуючи експлуатувати своє добре знання риторики й психології, Брюховецький застосовує прийом підміни тверджень: “Хіба ти не казав, що Січ буде Січю, а запорожці будуть судити й рядити всю Гетьманщину по своїм звичаям? – Казав, і як казав, так і зробив” [2, с. 138]. І наостанок він заперечує попередню практику винесення вироків у подібних справах – а найближчим аналогом у тексті роману є судова справа Кирила Тура: “Чого ж вам іще хочеться? Щоб я за дурницю бив киями козака? Ні, сього не буде: я своїм діткам не ворог” [2, с. 138]. У результаті знецінено прецедент, на основі якого насправді мав би бути ухвалений вирок для Олекси Сенчила. І. Паньонко зазначає, що період з 1648 по 1709 роки – це період, коли в судовій системі Гетьманщини “на підставі прецедентів утворювались звичаї” [7, с. 160]. Як бачимо, в епізоді другої справи гетьман підриває довіру до запорозької судової влади і демократичної правової практики загалом. Відомо, що в реальності під час гетьманування І. Брюховецького вартість людського життя на підвладних йому територіях стала чи не мінімальною: “В той час, коли українське населення перебувало на межі повстання, Іван Мартинович лише збільшував чисельність московських залог і впроваджував в Україні середньовічну <...> інквізицію, палячи на площах міст відьом” [9, с. 11]. Вивчення останнього масиву фактів (зокрема справи 1667 р. – шість одночасно страчених жінок) не є метою цього дослідження, втім, можна відзначити, що, на думку К. Диса, згадана справа “нагадує саме російську модель судів про чари, тісно пов’язану з владою і зрадою” (докладніше про це див. 10, с. 172-173), – зайва ілюстрація того, що судову систему України було відкинуто на пару століть назад.

Про що в такому разі нам говорять результати аналізу двох судових епізодів “Чорної ради”? В обох випадках обвинувачений – вигадана особа, хоч Кирило Тур викликає у читача

співчуття майже на рівні живої, морально шляхетної людини; сюжет та історичний антураж процесів також має певний відтінок театралізованості. Вигаданим є і текст промов гетьмана. Але дуже реальним, психологічно достовірним є зображення на простому прикладі самої суті неправди, для якої широко відкрилися двері українського суспільства, і способу, яким її було запрошено до входу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кривоший О. “Жіноче” в культурному просторі козацького Запорозжя: історіографічний дискурс другої половини XIX – початку XX ст. / О. Кривоший // Мандрівець. – 2013. – №3. – С. 16-23.
2. Куліш П. Чорна рада. Хроніка 1663 року // Куліш П. Твори : В 2 т. – К. : Дніпро, 1989. – Т. 2 : Чорна рада: Хроніка 1663 року ; Оповідання ; Драматичні твори ; Статті та рецензії / Підгот. тексти, упоряд. і склад. приміт. М. Гончарук. – С. 6-155.
3. Кривоший О. Традиції запорозького козацтва і українське жіноцтво / О. Кривоший // Нова парадигма : Гуманітар. журн. мол. вчених Запоріз. регіону. – Запоріжжя, 1997. – Вип. 5. – С. 18-24.
4. Тараненко М. Запорозька Січ – зародок української козацької держави / М. Тараненко // Вісник НТУУ “КПІ”. Політологія. Соціологія. Право. – Випуск 3 (19). – 2013. – С. 112-122.
5. Клименко Т. Ритуал як інтертекстуальний елемент у романі “Чорна рада” П. Куліша / Т. Клименко // Літературознавчі студії [Текст] : Вип. 5 / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Житомирський держ. ун-т ім. І. Франка. – Житомир : Видавництво ЖДУ ім. І. Франка, 2011. – С. 74-79.
6. Журавель М. Перегляд та виконання судових рішень в Гетьманщині в другій половині XVII століття / М. Журавель // Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління. – 2014. – Т. 1, вип. 1. – С. 191-196.
7. Паньонко І. Злочини та покарання козацької доби / І. Паньонко, В. Струс // Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. – 2010. – Вип. 5. – С. 158-163.
8. Слюсаренко В. Форми і методи боротьби за гетьманську булаву І. Брюховецького напередодні Ніжинської “чорної ради” / В. Слюсаренко // Вісник Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки. – 2015. – Випуск 8. – С. 200-205.
9. Железко Р. Ніжинський козацький полк та гетьман Іван Брюховецький: завершення національно-визвольних змагань українського народу середини XVII ст. / Р. Железко // Ніжинська старовина. – Вип. 13 (16). – К., 2012. – С. 5-14.
10. Діса К. Історія з відьмами: суди про чари в українських воєводствах Речі Посполитої XVII-XVIII століття / К. Діса. – К. : Критика, 2008. – 302 с.

REFERENCES

1. Kryvoshyi O. “Zhinoche” v kulturnomu prostori kozatskoho Zaporozhzhia: istoriografichnyi dyskurs druhoi polovyny XIX – pochatku XX st. / O. Kryvoshyi // Mandrivets. – 2013. – #3. – P. 16-23.
2. Kulish P. Chorna rada. Khronika 1663 roku // Kulish P. Tvory : V 2 t. – K. : Dnipro, 1989. – T. 2 : Chorna rada: Khronika 1663 roku ; Opovidannia ; Dramatychni tvory ; Statti ta retsenzii / Pidhot. teksty, uporiad. i sklad. prymit. M. Honcharuk. – P. 6-155.
3. Kryvoshyi O. Tradytsii zaporozkoho kozatstva i ukrainske zhinotstvo / O. Kryvoshyi // Nova paradyhma : Humanitar. zhurn. mol. vchenykh Zaporiz. rehionu. – Zaporizhzhia, 1997. – Vyp. 5. – P. 18-24.
4. Taranenko M. Zaporozka Sich – zarodok ukrainskoi kozatskoi derzhavy / M. Taranenko // Visnyk NTUU “KPI”. Politolohiia. Sotsiolohiia. Pravo. – Vypusk 3 (19). – 2013. – P. 112-122.

5. Klymenko T. Rytual yak intertekstualnyi element u romani "Chorna rada" P. Kulisha / T. Klymenko // Literaturoznachni studii [Tekst] : Vyp. 5 / M-vo osvity i nauky, molodi ta sportu Ukrainy, Zhytomyrskiy derzh. un-t im. I. Franka. – Zhytomyr : Vydavnytstvo ZhDU im. I. Franka, 2011. – P. 74-79.
6. Zhuravel M. Perehliad ta vykonannia sudovykh rishen v Hetmanshchyni v druhii polovyni XVII stolittia / M. Zhuravel // Rynkova ekonomika: suchasna teoriia i praktyka upravlinnia. – 2014. – T. 1, vyp. 1. – P. 191-196.
7. Panonko I. Zlochyny ta pokarannia kozatskoi doby / I. Panonko, V. Strus // Naukovi zapysky Lvivskoho universytetu biznesu ta prava. – 2010. – Vyp. 5. – P. 158-163.
8. Sliusarenko V. Formy i metody borotby za hetmansku bulavu I. Briukhovetskoho naperedodni Nizhynskoi "chornoj rady" / V. Sliusarenko // Visnyk Kamianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohienka. Istorychni nauky. – 2015. – Vypusk 8. – P. 200-205.
9. Zheliezko R. Nizhynskiy kozatskyy polk ta hetman Ivan Briukhovetskyi: zavershennia natsionalno-vyzvolnykh zmahan ukrainskoho narodu seredyny XVII st. / R. Zheliezko // Nizhynska starovyna. – Vyp. 13 (16). – K., 2012. – P. 5-14.
10. Dysa K. Istorii z vidmamy: sudy pro chary v ukrainskykh voievodstvakh Rechi Pospolytoi XVII-XVIII stolittia / K. Dysa. – K. : Krytyka, 2008. – 302 p.

УДК 821.161.1

ЗАПОРОЖСКАЯ СЕЧЬ КАК ЭТНООБРАЗ В РОМАНЕ Ф. В. БУЛГАРИНА "ДМИТРИЙ САМОЗВАНЕЦ"

Марченко Т. М., д. филол. н., профессор

*Горловский институт иностранных языков
ГВУЗ "Донбасский государственный педагогический университет"
ул. Василия Першина, 24, г. Бахмут*

tanjamarchenko@rambler.ru

В статье рассмотрены основные приёмы создания одного из центральных в русской литературе украинского этнообразов – Запорожской Сечи. Фрагменты произведения, посвящённые её изображению, признаны критиками и литературоведами наибольшей творческой удачей автора. Этнообраз содержит историко-географические, этнографические, бытовые, правописательные составляющие, является важной частью в воссоздании экзотических представлений об Украине в романтической картине мира автора. Запорожская Сечь – символ безграничной вольницы, мощной, стихийной воинской силы. Автор статьи придерживается принятых в современной эйдологии и имагологии подходов, согласно которым понятие "этнообраз" коррелирует с термином "национальный образ мира". Он конструирует не только индивидуальные черты, но и этническую идентичность изображаемого персонажа, ландшафта, явления, исторической эпохи, подавая некоторые его признаки как типичные для определённой страны, как характерные для целого народа в ситуации межкультурного диалога и взаимопознания.

Ключевые слова: этнообраз, национальный образ, исторический роман, романтизм, сюжет.

ЗАПОРОЗЬКА СІЧ ЯК ЕТНООБРАЗ У РОМАНІ Ф. В. БУЛГАРИНА "ДМИТРИЙ САМОЗВАНЕЦ"

Марченко Т. М., д. філол. н., професор

*Горлівський інститут іноземних мов
ДВНЗ "Донбаський державний педагогічний університет"
вул. Василя Першина, 24, м. Бахмут*

У статті розглянуто основні засоби творення одного з центральних у російській літературі українських етнообразів – Запорозької Січі. Фрагменти твору, присвячені її зображенню, визнані критиками та літературознавцями найбільшою творчою удачею автора. Етнообраз містить історико-географічні, етнографічні, побутові, морально описові складові, є важливою часткою у відтворенні екзотичних уявлень про Україну в романтичній картині світу автора. Запорозька Січ – символ безмежної вольниці, потужної,